

فصل سوم

ویژگی‌های فرهنگی استان فارس

درس نهم آداب و رسوم مردم استان

مردم‌شناسان از فرهنگ تعاریف مختلفی ارائه کرده‌اند؛ ولی می‌توان گفت فرهنگ عبارت است از باور قلبی که می‌تواند زمینه‌ساز یک رفتار انتخابی و یا التزام به یک رفتار باشد.

هر ملتی که از پیشینه‌های تاریخی کهن‌تر و پرفراز و نشیب‌تری برخوردار باشد، دارای فرهنگ غنی‌تر، بارورتر و گسترده‌تری است که بر ارزش و اهمیت آن می‌افزاید. در هر جامعه‌ای قصه‌ها، ترانه‌های محلی، بازی‌ها، ضرب‌المثل‌ها، چیستان‌ها و باورها که فرهنگ شفاهی نیز خوانده می‌شود از نمونه‌های بارز فرهنگ مردم یک سرزمین‌اند.

البته توجه به فرهنگ مردم، هرگز موجب نمی‌شود که فتاوری و دانش امروز را نادیده بگیریم و یا آن را بی‌اهمیت بشماریم، بلکه باید در بهره‌گیری از دنیای جدید بکوشیم، با توجه به فرهنگ مردم خودمان از آنها سود ببریم و آنها را با فرهنگ خود آشتی دهیم و چشم بسته هر آنچه را که عرضه می‌شود نپذیریم و اسیر زرق و برق آنها نشویم. نباید فراموش کرد که ما مسلمان و ایرانی هستیم و پیشینه بسیار درخشان فرهنگی داریم.

زبان و انواع گویش‌های محلی

زبان رسمی مردم استان فارس نظیر همهٔ ایرانیان، فارسی دری است. پیش از اسلام، زبان ایرانیان پهلوی و ساسانی بوده است. از قرن دوم و سوم، زبان دری که ریشه‌ای کهن داشته جای زبان پهلوی و ساسانی را گرفت و توجه حکومت و نویسندگان و شعرا به آن موجب شد که به صورت زبان رسمی درآید.

گویش به معنای گفتار است و پدید آمدن گویش‌ها بدین‌نحو است که هر زبانی با گذشت زمان در اثر عوامل تاریخی و جغرافیایی و فرهنگی دستخوش دگرگونی شده و شاخه شاخه می‌شود و به سبب تغییراتی که به مرور زمان در شاخه‌ها رخ می‌دهد، به جایی می‌رسد که به صورت زبانی خاص درمی‌آید که صاحبان زبان اولیهٔ آن را نمی‌فهمند؛ مانند «لری محسنی» در استان فارس.

استان فارس به لحاظ غنای فرهنگی و تحولات جغرافیایی و تاریخی از نظر تعدد و تنوع گویش‌ها در ایران بی‌نظیر است. گویش‌های شناسایی شده در فارس عبارت‌اند از: گویش مرودشتی، گویش لری محسنی، گویش کوهمره‌ای، گویش ترکی قشقایی، گویش لری (با لری محسنی متفاوت است) و ...

در نقاط مختلف استان فارس لهجه‌های گوناگونی نیز وجود دارد که نسبت به گذشته فرق کرده، ولی برای همه قابل فهم است؛ مانند: لهجهٔ جهرمی، لهجهٔ آبادهای و ...

پرسش

۱- شما چه گویشی دارید؟ با چه لهجه‌ای صحبت می‌کنید؟

۲- نام چند گویش به‌جز موارد ذکر شده را در استان فارس بنویسید.

اعتقادات و باورهای دینی

مردم فارس از دیرزمان، با حضور مادها و شکل‌گیری حکومت‌های ماد و هخامنشی تا ظهور اسلام دارای آیین زرتشت بوده‌اند. باور به اهورا مزدا به عنوان پروردگار جهان مردم ایران زمین را به عنوان مردمی موحد از سایر تمدن‌های عهد باستان که غالباً بت پرست بودند جدا می‌سازد.

لوح حقوق بشر کورش به یادگار مانده از دو هزار و پانصد سال پیش همچنين پای‌بندی به پندار نیک، گفتار نیک و کردار نیک مردم این سامان را از برده‌داری و خشونت‌گرایی در رفتارهای اجتماعی که در آن زمان در تمام ملل رواج داشته است دور نگهداشته، پوشش مناسب مردان و زنان و دوری جستن از پلیدی‌های اهریمنانه از امتیازات مهم رعایت اخلاق در سرزمین فارس بوده است به گونه‌ای که در آثار باستانی ما در تخت جمشید، نقش رستم، بیشاپور هیچ نشانی از بت‌پرستی، برده‌داری و برهنگی وجود ندارد و این یکی از افتخارات فرهنگی ماست.

پس از ظهور اسلام نیز با پذیرش اسلام در ترویج مبانی فکری و فرهنگی اسلام بسیار کوشا بوده‌اند. وجود بناهای بسیار زیبا و شگفت‌انگیز و شاعران، ادبا، هنرمندان و دانشمندان فرزانه فراوانی به عنوان بنیان‌گزاران مکتب شیراز در رشته‌های معماری، ادبی، فلسفی، عرفانی و علمی، آسمان فرهنگی فارس را ستاره‌باران کرده‌اند.

هنرهای دستی

هنرهای دستی نشان‌دهنده ویژگی‌ها و میراث‌های هنری و سنتی مردم یک منطقه است که همه یا بخش‌های زیادی از ساخت آنها با دست انجام می‌شود. صنایع یا هنرهای دستی جزئی از فرهنگ و یادگار ارزشمند نیاکان ما است. در استان فارس اعم از شهر و روستا و کوچ‌نشینان هنرهای دستی بسیار ظریف و هنرمندانه‌ای وجود دارد که به تعدادی از آنها اشاره می‌کنیم.

قالی‌بافی و گبه‌بافی که بیشتر در بخش‌ها و روستاها به وسیله زنان بافته می‌شود. خیمه‌بافی، گلیم‌بافی، جاجیم‌بافی و تنچه‌بافی که در میان عشیره‌ها و تیره‌های قشقایی رایج است. خاتم‌کاری، نقره‌کاری، قلم‌زنی، منبت‌کاری، شیشه‌سازی و کاشی هفت‌رنگ‌سازی در شیراز رایج است.

شکل ۱-۳- آینه‌کاری خانه زینت الملوک

ویژگی‌های فرهنگی استان

در آبادیه منبت‌کاری و گیوه‌دوزی و در استهبان سفال‌سازی و کاشی‌سازی و در کازرون حصیربافی و سبدهبافی و بوریابافی مشهور است.

شکل ۳-۳- کاشی‌کاری

شکل ۳-۲- منبت‌کاری

نوع دیگری از هنرهای دستی در استان فارس هنرهایی‌اند که در معماری کاربرد دارند؛ از جمله این هنرها تصاویر زیبایی است از پرندگان و گل و شاخه درختان و فرشتگان که بر سقف‌های بسیاری از عمارت‌های قدیمی نظیر نارنجستان قوام و خانه زینت‌الملوک دیده می‌شود و یا کاشی‌کاری‌های هفت‌رنگ شیراز که در عمارت‌های باغ ارم و عفیف آباد وجود دارد.

شکل ۳-۴- خاتم‌کاری

آینه کاری‌ها، گچ‌بری‌ها و منبت کاری‌هایی که در حرم مطهر حضرت احمد بن موسی (شاهچراغ) علیه السلام و دیگر امامزاده‌ها به چشم می‌خورد، در و پنجره‌های مشبک که در بعضی جاها مثل مسجد نصیرالملک وجود دارد، همه از صنایع دستی‌اند که در معماری به کار رفته‌اند. هنرهای دستی در عمارت کلاه‌فرنگی آباد و طرح مسجد کبیر نی‌ریز نیز از این نمونه‌اند. حتی معماری باغ تاج محل در هندوستان یادگاری از معماری شیرازی است.

پرسش

— در شهر محل سکونت شما چه هنرهای دستی‌ای وجود دارد؟ و در چه محل‌هایی دیده می‌شود؟

شکل ۳-۵- بافتن سیاه‌چادر در بین زنان عشایر

بیشتر بدانیم

یکی از انواع سرگرمی‌های آموزنده و مفید استان، بازی‌های قشنگ محلی است. یکی از این بازی‌ها، چوب‌بازی یا ترکه‌بازی است که بین عشایر استان فارس همراه با موسیقی رواج دارد. از دیگر سرگرمی‌های رایج در استان فارس که نه تنها نوجوانان و جوانان، بلکه بزرگ‌ترها اعم از زن و مرد را به خود مشغول می‌دارد مشاعره است. در مشاعره دو نفر حاضر می‌شوند، روبه‌روی هم قرار می‌گیرند، یکی از آنها مشاعره را آغاز می‌کند و شروع به خواندن بیت شعری از حافظ، سعدی یا شاعر دیگری می‌نماید و طرف مقابل او هم باید در پاسخ شعری را بخواند که (حرف اول) کلمه اول آن

شکل ۶-۳- ترکه بازی

شعر با (حرف آخر) کلمه آخر شعری که خوانده شده یکی باشد؛ برای مثال، نفر اول می‌خواند:

عیب رندان مکن ای زاهد پاکیزه سرشت
که گناه دگران در تو نخواهند نوشت

و نفر دوم به عنوان مثال پاسخ می‌دهد:

تو کز محنت دیگران بی‌غمی
نشاید که نامت نهند آدمی

مشاعره می‌تواند بین تعداد بیشتری صورت

بگیرد. با این تفاوت که نفر اول شعری را می‌خواند و فردی که در کنار اوست، شعر او را پاسخ می‌دهد؛ بعد از آن، نوبت نفر سوم و به همین ترتیب، تا آخرین نفر مشاعره ادامه دارد برنده کسی است که شعرش بی‌جواب بماند.

ارتباطات خانوادگی و خویشاوندی

با همه مشکلات و موانعی که پیشرفت صنعت و علم در روابط خانوادگی ایجاد کرده است، رشته ارتباطات خانوادگی در فارس محکم و پابرجاست و جالب‌تر اینکه هر چه به نقاط دورتر از مراکز شهری توجه کنیم و به روستاها نزدیک‌تر شویم، این پابندی افزون‌تر است. مردم فارس برای پدر، مادر، پدر بزرگ و مادر بزرگ احترام زیادی قائل‌اند. ازدواج‌های فامیلی به‌ویژه در روستاها و بخش‌ها که خانواده‌ها ارتباط نزدیک‌تر و بیشتری با هم دارند رواج بیشتری دارد. والدین در استان فارس به فرزندان خود محبت زیادی ابراز می‌کنند. ارتباط با بستگان و فامیل با ارزش است و قطع صلۀ‌رحم ناپسند و مذموم شمرده می‌شود.

بیشتر بدانیم

آداب و رسوم محلی در استان فارس و ریشه‌های تاریخی آن یکی از آداب و رسوم مردم فارس چهارشنبه سوری است. این مراسم با توجه به ویژگی‌های اقلیمی با مناطق دیگر کشور تفاوت‌هایی دارد. برای انجام این مراسم از چند روز پیش از چهارشنبه سوری جوانان و نوجوانان بسر

محوطه یا محل معینی را در نزدیکی خود در نظر می‌گیرند و به تهیه‌ی خار و چوب‌های خشک و نازک می‌پردازند و در خط مستقیم و معین به فاصله‌ی چند متر به صورت کپه گردآوری می‌کنند. به نحوی که پریدن از روی آتش آن برای هر کسی آسان و ایمن باشد و هنگام پریدن با شادمانی این بیت شعر را می‌خوانند:

سرخ‌ی تو از من زردی من از تو

این مراسم در شب چهارشنبه آخر سال انجام می‌گیرد و در بعضی محل‌ها با تهیه آتش و کمک به مستمندان با روش فاشق‌زنی همراه بوده است.

یکی از آداب و رسوم مردم استان فارس که ریشه‌ی تاریخی دارد، مراسم عید نوروز است. روز اول فروردین که روز اول سال و عید نوروز است، پیوند عمیقی با طبیعت و زندگی کشاورزی ایرانیان کهن دارد. کلمه‌ی نوروز که در زبان پهلوی پیش از اسلام (نوک روز) بوده معنای جشن را می‌دهد. از نظر تاریخی در دوره‌ی هخامنشی پادشاهان در این روز دیدار عام داشتند و همه را به حضور می‌پذیرفتند و سعی می‌کردند تقاضای یک به یک مردم را برآورده کنند.

شکل ۷-۳- بهار شیراز

شکل ۸-۳- مراسم آنس با طبیعت

ویژگی‌های فرهنگی استان

شهرهای مختلف استان فارس هر یک مراسم مخصوص به خود دارند که در اینجا از شما دانش‌آموزان عزیز خواسته می‌شود مراسم مخصوص به محل زندگی خود را در کلاس بازگو کنید.

شکل ۹-۳- سفره هفت‌سین

یکی دیگر از آداب و رسوم مردم فارس تعزیه‌خوانی است که به معنای عزاداری و سوگواری است، ولی در اصطلاح به نمایش‌های مذهبی‌ای گفته می‌شود که مصائب اهل بیت را نشان می‌دهد. تعزیه‌ها در استان فارس تا صد سال پیش بهترین و زیباترین سرگرمی‌ها برای همه مردم اعم از زن و مرد و کوچک و بزرگ بود که در ماه محرم؛ صفر و

شکل ۱۰-۳- تعزیه‌خوانی در فراشبند

رمضان و به ویژه در دهه اول ماه محرم برگزار می‌شد. هم اکنون تعزیه‌خوانی در شهرهایی مانند شیراز، کازرون، لامرد، فراشبند، اقلید، مرودشت و فسا هنوز رواج دارد. تعزیه‌هایی که مورد توجه بیشتر مردم در فارس است عبارت‌اند از: تعزیه امام حسین علیه السلام، تعزیه امام رضا علیه السلام (یا ضامن آهو)، تعزیه امام حسن علیه السلام، تعزیه حضرت علی علیه السلام، تعزیه علی اکبر، تعزیه قاسم، تعزیه حضرت عباس علیه السلام، تعزیه حر ریاحی، تعزیه طفلان مسلم بن عقیل و ...

پوشش محلی و رابطه آن با عوامل جغرافیایی در استان فارس

اگرچه مشغله‌های زندگی ماشینی این روزها به زندگی سنتی شهرها و بخش‌ها و روستاها و کوچ‌نشینان مردم استان فارس نیز رسوخ کرده و نوع پوشش را در سراسر استان فارس تحت تأثیر قرار داده است. اما هنوز پوشش محلی و سنتی در استان فارس که متأثر از فرهنگ عفاف و پاکدامنی اسلام است، در بین مردم روستا و کوچ‌نشینان رواج دارد، لباس‌های محلی در بسیاری از روستاهای استان فارس به شیوه و شکل سنتی آن دوخته و پوشیده می‌شود.

شکل ۱۱-۳- لباس زنان کوچ‌نشین فارس

شکل ۱۲-۳- لباس مردان کوچ‌نشین فارس

بیشتر بدانیم

یکی از لباس‌های محلی زنانه، لباس عروس است که در جنوب استان فارس توسط زنان هنرمند شهر «اوز» بافته می‌شود و به آن خوس‌بافی می‌گویند. این لباس توسط تعداد اندکی از زنان هنرمند شهر «اوز» دوخته می‌شود. صنعت خوس‌بافی از کشور هندوستان به اوز آورده شده است. خوس از الیاف نقره بافته می‌شود و از آن برای تزئین شلوار، روسری، کلاه، پیراهن، جلیقه زنانه و لباس کودکان استفاده می‌شود.

پرسش

— آیا در محل زندگی شما لباس محلی خاصی وجود دارد؟ نام محلی آنها را در کلاس بیان کنید.

ضرب‌المثل‌ها و چیستان‌ها

ضرب‌المثل کنایه از نصیحت، بند و اندرز و سخنان حکیمانه‌ای است که در زبان عامیانه کاربرد دارد و هنگامی به کار می‌روند که بخواهند کسی را پند و اندرز دهند؛ مانند: توبه‌گرگ مرگ است؛ خوشا چاهی که آب از خود برآرد و ...

ادبیات فولکلور استان فارس

بخش عظیمی از فولکلورها را قصه‌ها، چیستان‌ها، ضرب‌المثل‌ها و انواع ترانه‌های محلی تشکیل می‌دهد. ترانه‌های محلی دوبیتی‌هایی‌اند که در استان فارس رواج دارد. یکی از انواع ترانه‌های محلی واسونک‌ها هستند که ویژه مجالس شاد خواستگاری، عقد و ازدواج است و از طرف بستگان نزدیک داماد یا عروس خوانده می‌شود. نمونه دیگر از ترانه‌های محلی لالایی‌هایی‌اند که مادران به هنگام خواباندن فرزندان کوچکشان درکنار بستر آنها می‌خوانند. این لالایی‌ها ممکن است دوبیتی یا تک‌بیتی باشند.

بیشتر بدانیم

نمونه‌ای از دوبیتی

نگاری در سفر دارم خدایا دو چشمان پشت در دارم خدایا
دو چشمان شد سیاه و ول نیامد نه قاصد نه خبر دارم خدایا

نمونه‌ای از واسونک

یل مخمل، یل مخمل رو قبای سوزنی دست زن کاکام بگیر بشونین رو صندلی
گل برویت گل به رویت تاج الماس بر سرت بابای خوبی که داری شاه عالم شوهرت

نمونه‌ای از لالایی

لالا لالا گل زردم نبینم داغ فرزندم
لالا لالا گل زیره چرا خوابت نمی‌گیره
شما نیز نمونه‌هایی را می‌توانید به کمک دبیر محترم از محل سکونت خود پیدا کنید.